

הבחירה הניורוטית וזו של הבלתי אפשרי / הדס סבירסקי¹

בשיעור ה-21 בסמינר מס' 16 "מאחר אל האחר", שמילר נתן לו את הכותרת "אפוריות ותשובות", לאקאן מדבר על נקודת מפנה בהיסטוריה של הסובייקט, רגע התפרצות הנירוזה. הבלתי אפשרי מופיע כנקודה של אינסוף, שהוא קושר לגבול של הידע, כלומר לחור באחר הגדול. מול אותו חור, בלתי אפשרי, שהוא פער לא ניתן לצמצום בין ידע והתענגות, נדרש הסובייקט לבחור דרך מסוימת. הנקודה הזו באינסוף, אומר לאקאן, תמיד מוצגת על ידי המגע המיני, ותמיד מוקדם מדי. בגלל שזה מוקדם מדי (והוא אומר – איך אפשר שלא יהיה מוקדם מדי כשמדובר על הבלתי אפשרי), הנירוזה מסיטה את המפגש אל חוסר הכשירות, לאי היכולת של הסובייקט עצמו, לכך שהוא לא מספיק:

"מכיוון שזה רגע מוקדם מדי זה נכנס לפעולה בילדות, מה שמטיל, ממסך, מסיט את הבלתי אפשרי על ידי כך שהוא חייב לצאת לפועל במונחים של אי-כשירות... יצור חי מצומצם לכוחות שלו עצמו, בהכרח לא יכול לעמוד בזה".

זה אליבי, אומר לאקאן. אי הכשירות של הסובייקט הניורוטי משמש כאליבי שממסך, מגן מפני המפגש עם הבלתי אפשרי שמאחר יותר יקבל את הניסוח אין יחס מיני. למדנו השנה שבמקום הזה אנחנו רואים את כל הוריאציות של הפנטזמות הניורוטיות: אני לא מספיק... חכם, שווה, מצליח וכולי – ובגלל זה אני סובל; גרסאות כאלה ואחרות של אי-כשירות, שהן פיתרון ניורוטי לגישה לממשי של ההתענגות.

עוד למדנו שיש כאן בחירה בין סבל לסבל; ישנו הסבל של מי שאינו כשיר, חסר אונים, שהוא הגורם לסבלו, זה הניורוטי. לעומתו אפשר למקם את מי שיצא – אולי בעזרת הפסיכואנליזה – מהתקיעות באגו, מההתקרבות של "אני לא יכול/שווה", ונתקל בבלתי אפשרי, כלומר נדרש לקבל את החור שבאחר הגדול שאינו מקום של ידע ידוע, שלם.

גם בשיעור הקודם, שיעור 20, לאקאן עסק ברגע הזה של לידת הנירוזה. שם, בהתייחס לאוננות של הנס הקטן, לאקאן אומר שבמקרים שמהם נוצרת ניורוזה, כאשר מופיעה בגוף התענגות חדשה ומאיימת, ממש יחד איתה מופיעה התלות של הסובייקט באיווי של האחר הגדול.

¹ דברים לערב סיום שנת הלימודים ברשת הלאקאניאנית, יוני 2016.

אם כך הבחירה הנירוטית בפנטזמה של אי הכשירות מהווה פיתרון מסוג של אליבי הן להתענגות והן לתלות באחר, בהינתן הבלתי אפשרי, כלומר בהיעדר יחס מיני שיתפקד כנוסחא שמסדירה את המפגש.

מטופלת דיברה איתי על הכניסה שלה לקשר עם בן זוג, וחשבתי שזו דוגמא יפה לכזו פנטזמה מגנה בפני המפגש עם הבלתי אפשרי. היא רגילה למצוא גברים באתר היכרויות, ולפגוש כמה במקביל, "למקביל". עכשיו יש גבר שאיתו היא לא רוצה למקבל, כלומר היא מושקעת בו כולה. אומרת: "הבעיה שלי היא שאני שמה את כל הביצים בסל אחד. אני ממש מנסה שלא יהיו לי ציפיות בקשר אליו, כי אז אתאכזב". מדבריה עולה כאילו הבעיה שלה היא שלא הצליחה שלא לשים את כל הביצים בסל אחד, כלומר לפזר את ההשקעה בין כמה גברים ולפתח פחות ציפיות מכל אחד. כאילו ש"פיזור הביצים" היה מספק הסדרה של המפגש, נוסחא, יחס מיני שהיה מתאפשר אם רק הייתה מצליחה לא לפתח ציפיות, אם רק הייתה כשירה לכך. כאילו זה הכישלון שלה שמונע את היחס המיני דווקא במקום שבו יש גבר ש'עושה לה את זה'. אולי אפשר בפרפרזה על פרויד להגיד שאי אפשר להכין חביתה בלי לזרוק את הסל ולשבור את כל הביצים.

בשיעור ברשת עלתה השאלה: מה נדרש מהסובייקט על מנת לחצות את המפגש הזה מבלי לבחור באליבי של אי הכשירות, אלא לבחור בבלתי אפשרי? התשובה המיידית היא אנליזה, שמפגישה את האנליזנט עם הבלתי אפשרי. בכל זאת הקושיה המשיכה – אי אפשר שרק אנליזה תהיה התשובה.

נזכרתי אז בראיון שערכה אילנה דיין עם דויד גרוסמן בתכנית שלה בגלי צה"ל, לכבוד צאת ספרו "דו קרב" במהדורה מחודשת. גרוסמן סיפר איך כתב את הספר ב"התקף" של שלושה ימים. הוא חשב שזה יהיה הסיפור הראשון והאחרון שכותב, ואולי לכן הרשה לעצמו לקרוא לגיבור בשמו, דויד. כששאלו אותו אז, התבייש בדחיפות הזו, ואמר שכתב את הספר בשבוע. הספר מתאר כיצד דויד, נער בן 12, מנסה למנוע מזוג הקשישים היקים רזנטל ושוורץ להרוג אחד את השני בדו קרב לפי כל כללי הטקס, בגלל ויכוח על אהבתם הישנה לאדית שטראוס היפהפיה. גרוסמן: "הילד דויד הקטן מנסה למנוע מהם להרוג זה את זה בדרך שהם מכירים מאז נערום בגרמניה, דרך שלחלוטין לא מוכרת לו, חוקים שלא מוכרים לו. תוך כדי זה הוא מתוודע למה זה להיות זקן, ילד בן 12 שפוגש בלהט שלהם לאדית שטראוס, מגלה שהאנשים האלה גם חיו באותה תשוקה, באותה עוצמה שהוא מרגיש את החיים".

אילנה דיין מצאה שהדמות של דויד, נער מבודד מחברת נערים בגילו, שמתחבר עם זקנים, מזכירה דמויות אחרות מהמשך הכתיבה של גרוסמן ושאלה אותו: "קשה להחמיץ בדמותו של דויד הקטן את אהרון ב'ספר הדקדוק הפנימי', מומיק ב'עיין ערך אהבה', דבל'ה גרינשטיין ואפילו את עופר ב'אישה בורחת מבשורה'. האם נכון לומר שכולם נמצאים בעמדה של חולשה מול העולם?"

גרוסמן השיב: "הם כולם מוצאים את עצמם מול סיטואציה מאיימת, שרירותית, שהם בכוחם הדל מנסים לשנותה. הדרך שלי לשנות מציאות היא לכתוב עליה. אני כבר מזמן גיליתי שאני כמעט נידון לכתוב על אדם יחיד שעומד מול שרירות גדולה, כי אני יודע שעצם הכתיבה משנה גם את השרירות, יוצרת תנועה במצב לכאורה סטאטי, שלכאורה אנחנו משותקים בו. גם דויד הקטן ב"דו קרב" עומד בפני מציאות כל כך איומה אבל בכוח הדמיון שלו, באיזו נכונות שלו לא להיות קורבן של המציאות הזו, הוא לא משותק לגמרי אלא פתאום יש לו רעיון שיהפוך את כל המציאות הזו לסיפור אחר לגמרי, והוא גם מצליח".

כך כרך גרוסמן את מסלולן של הדמויות שלו יחד עם מסלול הכתיבה שלו עצמו, כהמצאה סובייקטיבית אל מול השרירות הגדולה של האחר הגדול, על מנת שלא להישאר קורבן שלה, לא להיות משותק. אני חושבת שהתשובה של גרוסמן לאילנה דיין היא גם תשובה אפשרית, מהצד של הסינטום, לשאלה על מה יכול לאפשר לסובייקט לחצות את המפגש הזה עם הבלתי אפשרי מבלי לבחור באליבי הנוירוטי. הוא מכיר באפשרות האליבי, אותו שיתוק "לכאורה" של היחיד מול השרירות, אך מתאר כיצד במסלול חייו באמצעות הכתיבה, אותה כתיבה שחשב שתיגמר לאחר התקף יחיד של דחיפות, חצה אותו.